

УДК 681.5

НАСТРОЮВАННЯ НЕЙРОКОНТРОЛЕРА ПІД ЧАС КЕРУВАННЯ ДИНАМІЧНИМИ ОБ'ЄКТАМИ

Д. П. Кучеров, д-р техн. наук, старш. науков. співроб.

Національний авіаційний університет

d_kuchеров@ukr.net

Розглянуто настроювання нейроконтролера, який використовується під час керування динамічними об'єктами з невідомими параметрами. Настроювання нейроконтролера здійснюється шляхом зміни вагових коефіцієнтів за результатами чергового випробування, під яким розуміють крок самонавчання. Інформація про помилкові ситуації керування вводиться в алгоритм самонавчання на етапі введення вхідних даних. Пропонований алгоритм навчання забезпечує квазіоптимальність за часом і точністю керування в системі керування динамічним об'єктом. Подано варіант технічної реалізації системи керування з нейроконтролером, а також наведено результати її чисельного моделювання.

Ключові слова: динамічний об'єкт, нейроконтролер, алгоритм настроювання, помилкова ситуація, квазіоптимальність за часом.

The paper considers the problem of setting neurocontroller taking part in the control of a dynamic object with unknown parameters. Setting neurocontroller carried out by his learning as a result of the next test. Feature of the algorithm is to fix the faulty control situations that are introduced in the learning algorithm, giving it the properties of the self-learning. The proposed algorithm provides a quasi-optimal on time and accuracy of control in the control of a dynamic object. A version of the technical implementation of the control system neurocontroller is proposed, as well as the results of its modeling.

Keywords: dynamic plant, neurocontroller, algorithm control, error situation, quasioptimal to time.

Постановка проблеми

Нині в машинобудуванні широко використовується побудова систем керування динамічними об'єктами з нейромережевим регулятором у контурі керування. Основною перевагою таких систем є забезпечення заданої якості керування, коли відбуваються зміни умов функціонування системи або ж зміни параметрів об'єкта, що викликані зміною навантаження на виконавчі механізми системи. Такі умови функціонування виникають у пристроях керування літальних апаратів, робототехнічних пристроях, системах керування ядерними реакторами тощо.

Система керування з нейромережевим регулятором являє собою деяку інформаційно-керувальну систему, яка включає обчислювальні пристрої, регулятори, виконавчі пристрої й інші елементи, що можуть використовуватися для автоматичного керування деяким динамічним об'єктом, математична модель якого може бути представлена системою диференціальних рівнянь.

Найпоширеніші вимоги, що ставляться до системи керування, — це точність і час відпрацювання завдань об'єктом керування. Значення цих показників суттєво залежать від корисного

навантаження, виконавчого елемента й застосованих методів керування, а також від умов функціонування.

Розрізняють методи керування з повною інформацією про параметри виконавчого елемента й навантаження та адаптивні підходи, які дають змогу системі функціонувати в умовах зміни її параметрів в широкому діапазоні або ж у цілому допускають відсутність апріорної інформації про ці параметри, що доволі найпоширено. Різка зміна параметрів і збурювань дестабілізує систему керування, яка задовільно працює в середніх розрахункових умовах, ціль керування при цьому може не досягатися. Саме в таких випадках доцільне використання адаптивних підходів.

До адаптивних належить і підхід, заснований на побудові нейромережевого регулятора, що забезпечує корекцію параметрів регулятора з метою оптимізації його роботи в умовах функціонування. Перевагами регулятора даного типу є відсутність еталонної моделі, можливість функціонування зі збурювальними впливами різної природи та простота технічної реалізації. У зв'язку з цим актуальним є завдання синтезу нейромережевого керування динамічним об'єк-

том в умовах варіювання параметрів виконавчого елемента, навантаження й збурювальних впливів.

Аналіз останніх публікацій

Відомі підходи реалізації адаптивних систем ґрунтуються на методах побудови самонастроювальних систем, таких як методи побудови екстремальних і нейромережових систем. Доцільність використання того або того способу побудови системи визначається особливостями об'єкта керування й умовами його функціонування. Так, у разі наявності екстремальної залежності параметрів об'єкта від сигналу керування й за умови безперервної зміни параметрів устаткування існує можливість використання екстремальних способів керування. У тих же системах, де екстремальність характеристик не виявляється, доцільно використовувати методи, які базуються на регулюванні за нейромережовими принципами.

Більшість розробок, пов'язаних з побудовою нейроконтролерів у контурі керування [1–4], спираються на результати праці [5], у якій наведено результати роботи системи “Adaline” при керуванні динамічними об'єктами. Система Adaline (Adaptive linear neurone) складається з підсилювачів зі змінними коефіцієнтами передачі (ваговими коефіцієнтами, настроювальними параметрами), які налаштовують у процесі функціонування, і суматора сигналів. Ідея корекції вектора параметрів заснована на результатах чергового випробування й застосування їх до еталонної функції вирішального блоку системи “Adaline”. За результатами порівняння отриманої реакції з очікуваною приймається рішення про корекцію вектора параметрів. Основним недоліком такого способу налаштування є тривалість настроювання й точність відпрацьовування завдання динамічним об'єктом після проведення настроювання. Спосіб настроювання суттєво спирається на відмінності, які закладені у вирішальну функцію еталонної моделі й системи “Adaline”.

Наявність цих відмінностей визначає величину й напрямок зміни вагових коефіцієнтів, а також для забезпечення точності налаштування необхідно здійснювати корекцію малим кроком, що в цілому визначає тривалість процесу їх настроювання. При цьому підстроювання здійснюється до параметрів навчальної моделі, яка не враховує динамічні властивості об'єкта керування в умовах функціонування. Таким чином, якщо параметри еталонної моделі відрізняються від параметрів керованого об'єкта, то бажаної точності й швидкодії досягнуто не буде.

У праці [1] система “Adaline” застосована для керування ядерним реактором. Керуючий пристрій складається з нейроконтролера й ПД-регулятора, що використовується як еталонна модель. Для настроювання нейроконтролера (виконаного по принципах побудови системи “Adaline”) як еталонна моделі застосовано ПД-регулятор. Для настроювання вагових коефіцієнтів нейроконтролера використовуються вихідні дані ПД-регулятора, які відповідно до алгоритму роботи нейроконтролера змінюють його вагові коефіцієнти. Коли реакція нейроконтролера стає такою ж, як і вихід ПД-регулятора, ПД-регулятор вимикається.

Недоліками підходу слід уважати низьку швидкість настроювання вагових коефіцієнтів і недостатні як точність, так і швидкодію запропонованої системи керування, у якій ПД-регулятор використовується як еталонна модель для настроювання нейроконтролера. Точність і швидкодія системи значною мірою визначаються якістю настроювання ПД-регулятора й впливають на швидкість налаштування нейрорегулятора за необхідним часом для навчання.

Праця [2] представляє стратегію керування прямої адаптації нейронної мережі для нелінійної системи з невідомими параметрами типу регресії. Передбачається, що система навчається шляхом мінімізації вихідних значень нейронної моделі. Для систем зі змінною структурою в [3] передбачається використання ковзного режиму з метою підвищення стійкої роботи системи керування.

Як показано в праці [4] при нейрорегуляторному керуванні динамічним об'єктом існує можливість позбутися необхідності використання ковзного режиму, який призводить не лише до затягування процесу керування, але й забезпечує ощадливий режим функціонування виконавчої частини системи керування за рахунок приведення до мінімуму числа перемикачів сигналу керування.

Цілі

Мета статті — синтез алгоритму настроювання вагових коефіцієнтів нейроконтролера в контурі керування динамічного об'єкта, що забезпечує достатні показники точності й швидкодії в разі відсутності еталонної моделі.

Формулювання завдання керування

Розглядається динамічний об'єкт, описуваний диференціальним рівнянням вигляду

$$\dot{x}(t) = Ax(t) + bu(t), \quad (1)$$

у якому $x(t) \in R^n$ — вектор змінних стану; $u(t)$ — керуючий сигнал; A — $n \times n$ матриця й b — n -вимірний вектор, тобто

$$A = \begin{pmatrix} 0 & 1 & \dots & 0 \\ 0 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & 0 & \dots & 1 \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{pmatrix}, b = \begin{pmatrix} 0 \\ 0 \\ \dots \\ k \end{pmatrix}. \quad (2)$$

У праці (2) коефіцієнти $a_{n1}, a_{n2}, \dots, a_{nn}, k$ визначаються параметрами системи, які конструкторові системи заздалегідь невідомі. Передбачається тільки, що система (1), (2) не має комплексних коренів, а коефіцієнти $a_{n1}, a_{n2}, \dots, a_{nn}, k$ можуть перебувати в інтервалах

$$\underline{a}_{ni} \leq a_{ni} \leq \bar{a}_{ni}, \quad \underline{k} \leq k \leq \bar{k}, \quad (3)$$

границі $\underline{a}_{ni}, \bar{a}_{ni}, \underline{k}, \bar{k}$ вважаються відомими.

Відомо також, що об'єкт у момент, пов'язаний із пуском системи, тобто коли $t = 0$, перебуває в стані $x(0)$. Уважається, що вимір станів системи проводиться датчиками, що дають малу кількість шумів, або ж стани системи можуть бути з достатньою точністю оцінені. Ставиться завдання про переміщення об'єкта з початкового стану $x(0)$ у кінцевий $x(t_k)$ за мінімальний час $T \in [0, t_k]$.

Моделювання алгоритму керування

Відповідно до вимог завдання, і ввівши припущення про відомість параметрів, будемо вважати, що алгоритм керування повинен забезпечити оптимальний режим роботи системи за часом за рахунок використання сигналу управління виду $u(t) = \{+U, -U\}$, а також його перемиканні в деякі моменти часу з числом інтервалів керування, зумовлених відомою теоремою про n -інтервали. Припустимо, що й в умовах завдання з невизначеними параметрами система, що розглядається, має близький до оптимального режим роботи, причому число перемикань сигналу керування не повинне значно перевищувати n .

Такий режим роботи системи, в якому кількість перемикань сигналу керування наближається до оптимального та забезпечує потрібну якість керування, будемо називати квазіоптимальним. У цьому випадку керування ковзний режим динамічної системи не передбачається.

Як і в [1; 2] нейроконтролер за даними c_0 і $\Delta(t)$, $\dot{x}(t)$ обчислює значення деякої вирішальної функції $F(c, X(t))$, де $X(t)$ — вектор, компоненти якого визначаються цифровим кодом сигналів $\Delta(t) = x_3(t) - x(t)$ і $\dot{x}(t)$.

Знак функції $F(c, X(t))$ визначає знак сигналу керування $u(t)$, який формується комутуючим елементом, а саме

$$u(t) = \begin{cases} +U, & \text{якщо } F(c, X(t)) > 0, \\ -U, & \text{якщо } F(c, X(t)) < 0, \\ u(t-0), & \text{якщо } F(c, X(t)) = 0. \end{cases} \quad (4)$$

Комутуючий елемент перемикає напругу з величини $+U$ на $-U$, або навпаки на вході динамічного об'єкта за законом (4). У системі (4) значення керуючого впливу $u(t)$ також зберігається рівним попередньому значенню, якщо фазова точка системи перебуває на поверхні перемикань, тобто коли $F(c, X(t)) = 0$.

Функція $F(c, X(t)) = 0$ у фазовому просторі геометрично інтерпретується поверхнею перемикань (рис. 1), яка ділить увесь фазовий простір на області керувань протилежних знаків.

На рис. 2 уведені позначення e_1, e_2, e_3 — координати фазового простору; U_+ — керуючий вплив позитивного знака; U_- — керуючий вплив негативного знака; O — початок координат.

Сигнал $u(t)$ змушує об'єкт рухатися вбік зменшення помилки $\Delta(t)$, що відповідає положенню точки O рис. 2.

Основною складністю підходу є визначення виду функції $F(\cdot)$. Якщо відомий точний вигляд математичної моделі (1), (2) і $n \leq 3$, то функцію $F(\cdot)$ знаходять в аналітичному виді. В інших випадках функція $F(\cdot)$ впливає або спрощує математичну модель процесу керування або будує її у вигляді лінійної моделі щодо вимірюваних координат $X(t)$.

При організації обчислювального процесу слід виключити вплив кінцевої точності обчислень, що проявляється в нескінченному циклі керування в околиці початку координат. Усунення таких циклів приводить до необхідності введення в околиці початку координат деякої області $\Omega_{\text{ц}}$, де чинність закону керування (4) припиняється, будемо називати областю досяжності.

Невизначеність параметрів об'єкта (1), (2) зумовлює довільну установку вагових коефіцієнтів з функції $F(\cdot)$, що може приводити до таких ситуацій в роботі системи:

- 1) ковзний режим;
- 2) режим автоколиваний;
- 3) влучення об'єкта в коло припустимих помилок $|\Delta_i(t)| \leq \Delta^*$ за необхідне кількість перемикань N^* керуючого впливу $u(t)$.

Перші дві ситуації є помилковими, остання є бажаною.

Відмінність помилкових ситуацій здійснюється на підставі логіки, що опирається на розрахунок кількості перемикань комутуючого елемента й вимірі сигналу помилки $\Delta(t)$. Якщо в результаті розрахунку числа перемикань фіксується зміна керуючого впливу з високою частотою $N \gg N^*$, а сигнал помилки $\Delta(t)$ зменшується за величиною, але знак її відносно Δ^* не змінюється, то розпізнається ситуація 1, тобто система керування функціонує в ковзному режимі.

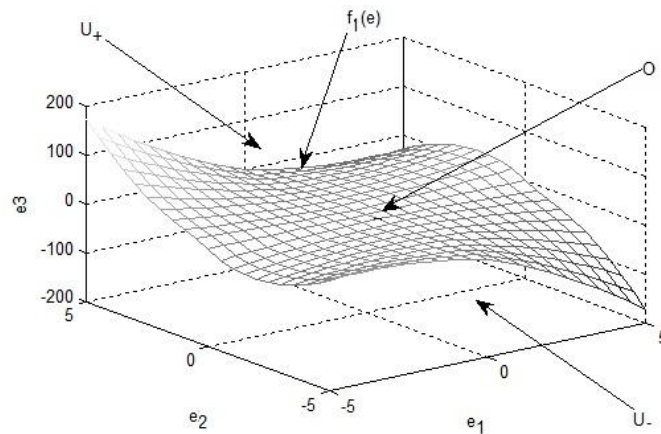

Рис. 1. Вид функції $F(\cdot)$ у просторі координат e_1, e_2, e_3 .

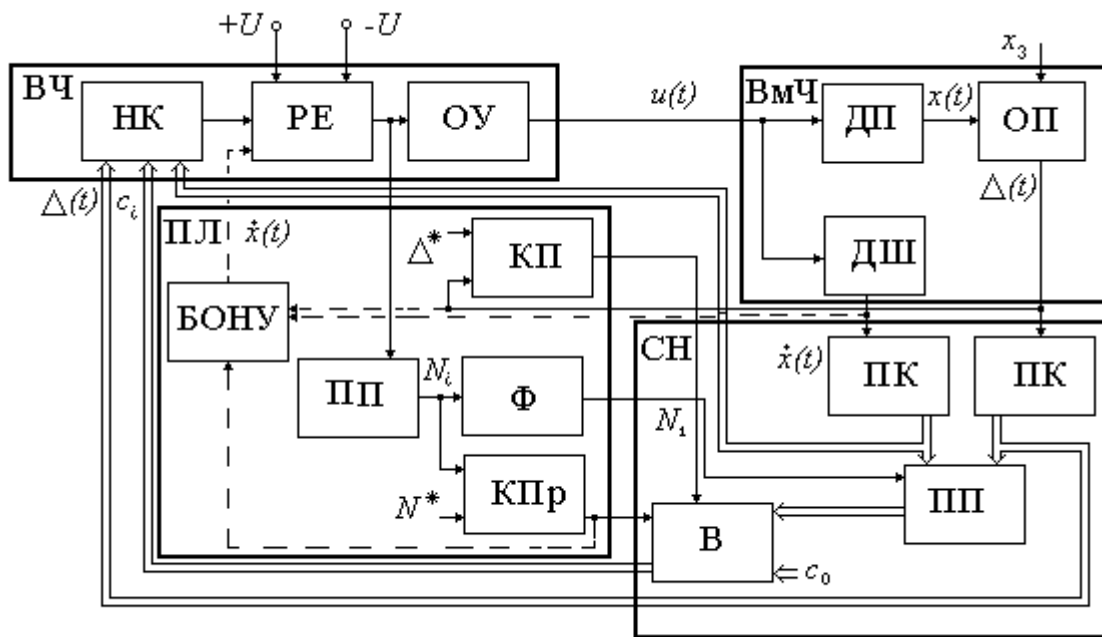

Рис. 2. Структура системи керування з нейроконтролером

Якщо разом зі зміною знака керуючого впливу здійснюється зміна знака сигналу помилки $\Delta(t)$ відносно Δ^* , то розпізнається ситуація 2 — режим автоколивань.

Корекцію вагових коефіцієнтів слід проводити за правилом навчання одношарового персептрона

$$c_i = c_{i-1} - X_1(t) \text{sign} \Delta_{i-1}, \quad (5)$$

де $X_1(t)$ — значення фазової точки; c_{i-1} — вагові коефіцієнти на $(i-1)$ -м кроці настроювання системи; Δ_i — значення помилки корекції, а функція $\text{sign}(\cdot)$ має вигляд

$$\text{sign}(l) = \begin{cases} +1, & \text{якщо } l > 0, \\ -1, & \text{якщо } l < 0, \\ 0, & \text{якщо } l = 0. \end{cases} \quad (6)$$

Вибір $X_1(t)$ і Δ_i суттєво впливає на збіжність процесу навчання. З метою підвищення швидко-

сті збіжності до правильного розв'язку пропонується фіксувати значення координат $\Delta(t)$ і $\dot{x}(t)$ першого перемикання. Тоді розрахунки вагових коефіцієнтів c_i відбуватимуться не за вихідними значеннями, а за значеннями зафіксованих координат.

Правило (5) діє щоразу, коли не задовольняються умови оптимального режиму об'єкта, тобто не виконуються умови $N \leq N^*$ і $\Delta \leq \Delta^*$. Робота системи може бути завершена, якщо задовольняються умови $N \leq N^*$ і $\Delta \leq \Delta^*$.

У випадку, коли розпізнано одну з помилкових ситуацій, не слід чекати, коли система зупиниться й кінцевих значень фазового вектора, які перебувають у зоні припустимих помилок $\Delta^* \in \Omega_{ц}$, тому, що інформація для проведення корекції обчислювачем уже є, тобто числа N і X_1 вже відомі. Отже, при розпізнаванні помилкової

ситуації система може бути зупинена й зведена до початкового стану для наступного випробування. Таким чином, алгоритм роботи системи полягає в тому, що на кожному випробуванні проводиться розрахунок кількості зміни знака сигналу керування й фіксування помилки системи. Ця інформація використовується у виразі (5), якщо результати випробування відрізняються від очікуваних.

Реалізація системи керування

Описаний підхід керування динамічним об'єктом можна реалізувати за допомогою приладу, який містить (рис. 2) як варіант конструктивного виконання виконавчу частину ВЧ, у складі нейроконтролера НК, релейного елемента РЕ, динамічного об'єкта ОУ; вимірального каналу ВмЧ, який складається з датчика положення ДП, датчика швидкості ДШ, обчислювача помилки ОП; системи настроювання нейроконтролера СН, що складається із блоків кодування ПК, блоку пам'яті ПП, обчислювача В; логічного пристрою ПЛ, у складі лічильника кількості перемикань КП, фіксатора першого перемикання Ф, компаратора числа перемикань КПр, компаратора помилки КП, а також можуть бути включені блоки зупинника й початкових уставок БОНУ.

Операція переведення об'єкта в початковий стан $X(0)$ здійснюється блоком зупинника й початкових уставок, у які інформація надходить від обчислювача помилки, датчика швидкості й компаратора кількості перемикань. Вихідний сигнал блоку діє на релейний елемент, який устанавлює динамічний об'єкт у початковий стан, при цьому фазовий вектор дорівнюватиме початковому значенню $X(t) = X(0)$. Пристрій, за допомогою якого реалізується даний підхід настроювання вагових коефіцієнтів системи "Adaline" при керуванні динамічним об'єктом, працює так.

Перед початком роботи системи керування (рис. 2) об'єкта, який перебуває в початковому стані $x(0)$, устанавлюють припустиме значення помилки Δ^* і точне значення мінімальної кількості перемикань N^* . Устанавлюють також довільні значення вагових коефіцієнтів нейрорегулятора c_0 . На вхід системи подають завдання x_3 для відпрацювання. Момент часу t подачі завдання на систему керування вважають як початковий, тобто $t = 0$. Із цього моменту здійснюють розрахунки помилки за положенням й швидкістю навантаження за допомогою датчиків положення, швидкості й обчислювача помилки. Їхні значення надходять на блоки кодування, які перетворюють поточні значення помилок положення й швидкості навантаження об'єкта в цифровий код. Цей код надходить на сигнальні входи $\Delta(t)$ і

$\dot{x}(t)$ нейроконтролера. На входи вагових коефіцієнтів c_i нейроконтролера надходять значення c_0 від обчислювача.

Дослідження основних властивостей алгоритму

Для моделювання системи настроювання й дослідження основних властивостей алгоритму вивчалася динаміка об'єкта (1), у якому матриця A і вектор b мають вигляд

$$A = \begin{pmatrix} 0 & 1 \\ a_{21} & a_{22} \end{pmatrix}, \quad b = \begin{pmatrix} 0 \\ k \end{pmatrix}. \quad (7)$$

У цьому випадку елементи матриці a_{21} , a_{22} , k відповідно до умов експерименту вважаються невідомими. Функція $F(\cdot)$ для об'єкта (1), (7) має вигляд

$$F(c, X(t)) = c_1 \Delta(t) + c_2 \dot{x}(t).$$

Результати моделювання запропонованого алгоритму настроювання подано на рис. 3–7.

Так, на рис. 3 репрезентовано первісне розбалансування вагових коефіцієнтів нейроконтролера c_1 , c_2 вбік збільшення, яка приводить до ковзного режиму динамічного об'єкта; розбалансування c_1 , c_2 вбік зменшення коефіцієнтів приводить до режиму автоколивань (рис. 7).

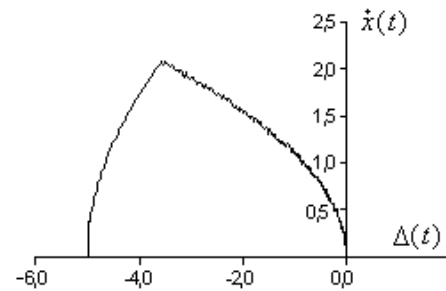

Рис. 3. Ковзний режим динамічного об'єкта у фазовій площині

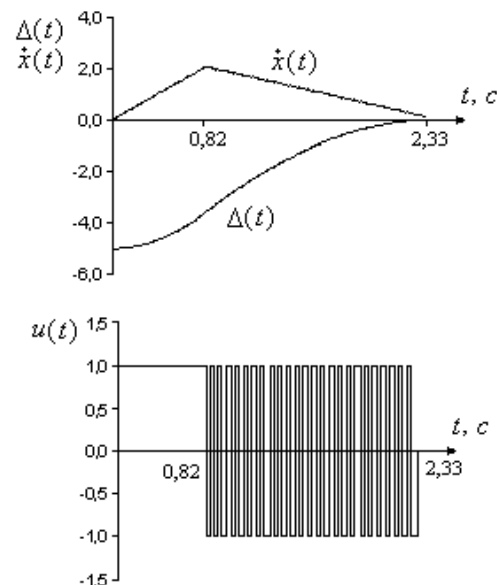

Рис. 4. Сигнали $\Delta(t)$, $\dot{x}(t)$ і $u(t)$ динамічного об'єкта в часовій площині при ковзному режимі

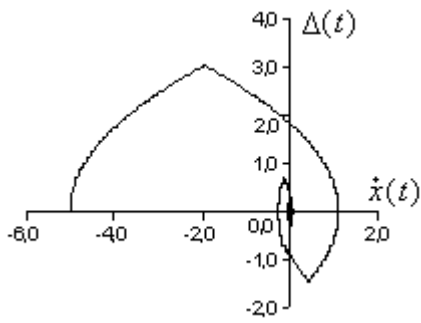

Рис. 5. Автоколивальний режим динамічного об'єкта у фазовій площині

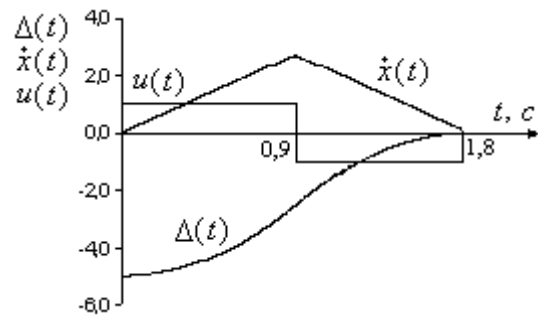

Рис. 8. Сигнали $\Delta(t)$, $\dot{x}(t)$ і $u(t)$ динамічного об'єкта в оптимальному режимі

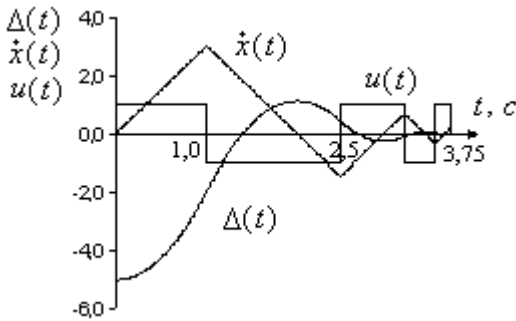

Рис. 6. Сигнали $\Delta(t)$, $\dot{x}(t)$ і $u(t)$ динамічного об'єкта в тимчасовій площині при автоколивальному режимі

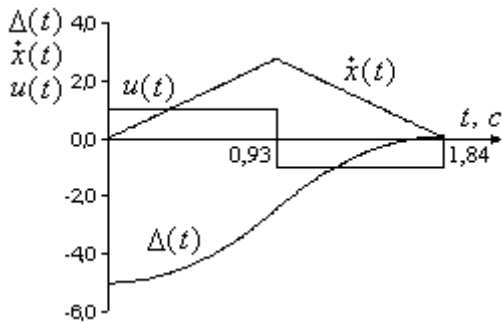

Рис. 7. Сигнали $\Delta(t)$, $\dot{x}(t)$ і $u(t)$ динамічного об'єкта у квазіоптимальному режимі

Після завершення процесу настроювання отримується квазіоптимальний за швидкістю процес керування (див. рис. 7).

Порівняння ковзного режиму (див. рис. 3) з оптимальним (рис. 8) дає змогу оцінити програш у тривалості ковзного режиму, у цьому випадку він становить 29 %.

Водночас квазіоптимальний режим роботи, отриманий після процесу настроювання, програє оптимальному режиму тільки 3 %.

На процес навчання нейроконтролера для досліджуваного динамічного об'єкта, витрачено п'ять ітерацій при початковому розбалансуванні вагових коефіцієнтів у 100 %, яку показано на рис. 9.

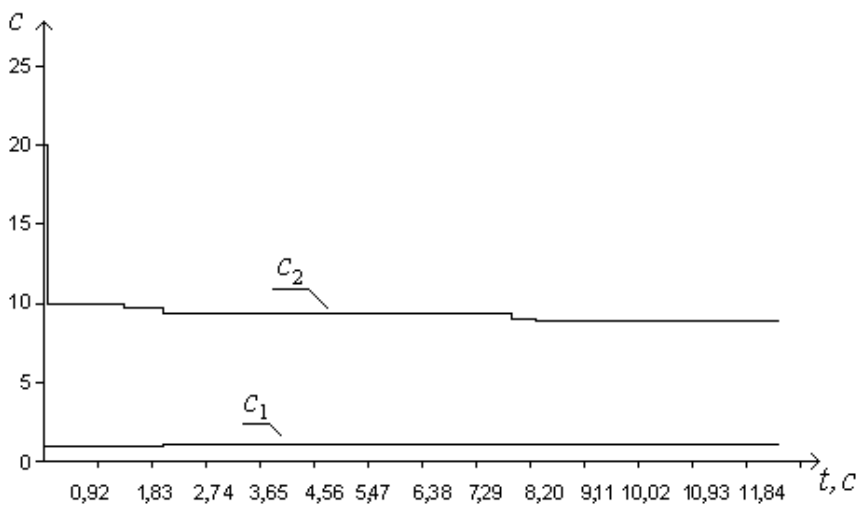

Рис. 9. Корекція коефіцієнтів c_i нейрорегулятора в процесі навчання

Висновки

Підвищення ефективності настроювання вагових коефіцієнтів системи "Adaline" під час керування динамічним об'єктом в запропонованому алгоритмі, порівняно з відомими, полягає в тому, що досягається точність відпрацювання завдань із мінімальними часовими витратами, а також зменшується тривалість настроювання нейроконтролера за рахунок додаткового контролю кількості перемикачів і використання як навчальної точки — фазових координат точки першого перемикачів сигналу керування. При цьому інформація для навчання нейроконтролера береться по поточній лінії перемикачів $F(c, X(t))$, яка вибудовується на кожному кроці навчання.

Такий алгоритм настроювання, крім кращих характеристик відпрацювання об'єктом завдання, має додаткову можливість навчатися в процесі функціонування системи при зміні параметрів об'єкта, які проявляються, наприклад, при зміні навантаження або його початкового стану.

У випадку постійно діючого завдання можна значно зменшити час навчання нейроконтролера за рахунок визначення помилкових ситуацій і

дострокової корекції вагових коефіцієнтів нейроконтролера.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ashour M.* Adaptive neural control of NPR / M. Ashour, A. Aboshosha // Proceeding of A1 Azhar Engineering Fifth International Conference AEIC-97, Cairo, Egypt, December 19–22, 1997.

2. *Noriega J. R.*, A direct adaptive neural network control for unknown nonlinear system and its application / J. R. Noriega, H. Wang // IEEE Trans. Neural networks. — 9. — № 1. — 1998. — P. 27–34.

3. *Efe M. O.* A novel error critic for variable structure control with an ADALINE / M. O. Efe // Transactions of the Institute of Measurement and Control 24,5. — 2002. — P. 403–415.

4. *Пат. № 81997* Україна, МПК G 05 B 13/00, G 05 B 11/00. Спосіб настроювання вагових коефіцієнтів системи "Adaline" при керуванні динамічними об'єктами / Кучерів Д. П.; заявник та патентовласник ЦНДІ ОБТ ЗС України. — Заявл. 2.06.06; опубл. 25.02.08, Бюл. № 4. — 6 с.

5. *Widrow B.*, Groner G. F., Hu M. J., Smith F. W., Specht D., Talbert L. R. Practical application for adaptive data processing systems. — WESCON Techn. Papers, No 7, 11/4, 1963.

Стаття надійшла до редакції 16.06.2014.